

Vrijheid van kunstexpressie en blasfemie

Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in een dubieuze rol

Dirk Voorhoof

Hoofddocent vakgroep communicatiewetenschappen, Universiteit Gent

In twee recente arresten stelde het Europees Hof voor de Rechten van de Mens het respect voor de godsdienst van anderen boven het recht op vrije meningsuiting en kunstexpressie. Is er in onze profane rechtsorde geen plaats meer voor ideeën die kwetsend of hinderlijk zijn voor de overheid of voor bepaalde groepen in de samenleving? Op welke basis kan het 'tolerante' Europa dan nog het godsdienstfundamentalisme in andere landen veroordelen?

Onlangs velde het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) te Straatsburg twee arresten waarin het spanningsveld tussen de artistieke expressievrijheid en de bestraffing van godslastering ter discussie stond. Een thematiek waaromtrent vooral sedert de publicatie van de *The Satanic Verses* van Salman Rushdie sterk gepolemiseerd is in sommige landen en binnen bepaalde religies [1]. In de beide arresten was het Europees Hof van oordeel dat de aangeklaagde censuurmaatregelen omwille van het vermeend godslasterlijk karakter van respectievelijk een cinemafilm en een videofilm, niet in strijd waren met de door het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) gewaarborgde vrijheid van meningsuiting en vrijheid van kunstexpressie. Het betreft meer bepaald het arrest van 20 september 1994 in de zaak Otto-Preminger-Instituut tegen Oostenrijk en het arrest van 25 november 1996 in de zaak Wingrove tegen Verenigd Koninkrijk [2].

In beide arresten komt het spanningsveld tot uitdrukking tussen de vrije meningsuiting en het respect voor de godsdienst van anderen. Dat bewijst dat ook in de profane rechtsorde in Europa

en ten aanzien van de christelijke godsdienst, dit spanningsveld nog altijd actueel is.

Overigens is het ook in België nog niet zo lang geleden dat de bisschoppen in koor met ene Alexandra Colen protesteerden tegen de affiche voor de film *The people vs. Larry Flint* (M. Forman), een film over vrije meningsuiting en pornografie, met op de affiche een verwijzing naar de gekruisigde christusfiguur. Voor een voorbeeld van strafrechtelijke vervolging van godslasterlijke afbeeldingen in België kan verwezen worden naar een rechtszaak van bijna 10 jaar jaren geleden: in Gent werden toen een reeks schilderijen in beslag werd genomen van een groep jonge kunstenaars van het collectief "Kleenex". De schilderijen waren opgehangen in het kader van een kunsthappening en stelden een eigenzinnige interpretatie voor van de kruisweg. Prompt werden de schilderijen op last van het parket weggehaald en in beslag genomen. De schilderijen werden door het Hof van Beroep te Gent verbeurd verklaard, echter niet omwille van godslastering, maar omwille van de openbare schending van de goede zeden. Immers, de schilderijen getuigden volgens het Hof van

“wulpse wellust en seksuele perversiteit”, meer bepaald omdat de kunstenaars door het gebruik van fluorescerende verf sterk de nadruk hadden gelegd op de geslachtsorganen van Jesus en Maria Magdalena. Een bijzonder kenmerk in deze zaak was overigens dat de schilderijen waren opgehangen middenin het stadscentrum, dus mogelijk confronterend voor een niet-verwittigd publiek [3].

Maar voor de rest wordt er in Vlaanderen slechts zelden tegen de kar van de katholieke kerk of het katholieke geloof gereden. Wij zijn een devoot volk en de rest is tolerant of schuwt de polemiek en de confrontatie. Overigens: anti-paapsheid of godslastering lijken in Europa niet meer van deze tijd en getuigen veelal van een verouderd, zeg maar negentiende-eeuws antiklerikalisme. Ook de katholieke kerk zelf trouwens heeft geleerd heel wat water in de wijn te doen. Daarom ook moeten de twee arresten van het Europees Hof te Straatsburg ons verbazen.

De arresten

Het arrest van 20 september 1994 betreft een Oostenrijkse zaak, nl. de inbeslagname van de film van de Duitse cineast W. Schroeter, *Das Liebeskonzil*, een verfilming van het gelijknamige theaterstuk van Oskar Panizza. Achtereenvolgens de rechtbank en het Hof van Beroep te Innsbruck waren van oordeel dat de film godslasterlijk was en een bedreiging inhield voor de uitoefening van de godsdienstvrijheid in Oostenrijk. Om die reden werd de film - overigens op klacht van de bisschop van Innsbruck - enkele dagen voor de geplande vertoning in beslag genomen en verbeurd verklaard. Het Grondwettelijk Hof te Wenen liet deze maatregel overeen: er kon geen schending van de expressievrijheid aangevoerd worden. Het Europees Hof ten slotte, dat als hoogste rechterlijke instantie in staat voor de controle op de naleving van de mensenrechten in Europa, zag in de inbeslagname en verbeurdverklaring van de film in Oostenrijk geen schending van het door art. 10 EVRM gewaarborgde grondrecht van de vrijheid van meningsuiting. Het Hof oordeelde dus dat er geen inbreuk was op de (artistieke) expressievrijheid, omdat de film godslasterlijk was en een

Das Liebeskonzil

De film *Das Liebeskonzil* (1981) is een film van de Duitse cineast Werner Schroeter, gebaseerd op een toneelstuk van Oskar Panizza van 1894. Op het einde van de vorige eeuw was dit theaterstuk aanleiding tot strafrechtelijke vervolging tegen de auteur wegens godslastering. De prent van Werner Schroeter is een verfilming van het stuk zoals het is opgevoerd in Rome in 1981, in het Teatro Belli. De film kadert het theaterstuk in een verslag over het strafproces tegen Oscar Panizza, 100 jaar geleden.

In *Das Liebeskonzil* smeden God de Vader, de Maagd Maria en Jesus Christus samen met Satan een complot vanuit de hemel tegen de in losbandigheid levende mensheid. God (de Vader) wordt voorgesteld als een oude, seniele en vloekende man, terwijl Jesus ten tonele wordt gevoerd als een door zijn moeder verwend en onnozel knaapje. Ook Maria en de Duivel worden op een burleske wijze ten tonele gevoerd. In een aardse scène wordt de Paus afgebeeld, omcirkeld door naakte nonnen. Als de gesel van God wordt een jonge vrouw, geboren uit het liefdesspel tussen de Duivel en Salomé, naar de aarde gestuurd om syphilis te verspreiden, eerst binnen de pauselijke hofhouding, dan in de kloosters en vervolgens onder het gewone volk... Doek. Opmerkelijk is dat de film *Das Liebeskonzil* handelt over de vervolging tegen de auteur van een godslasterlijk werk. Een film die de repressie van godslastering ter discussie wil stellen aan de hand van een concrete casus, is in dit geval zelf voorwerp van overheids-censuur wegens godslastering.

bedreiging kon inhouden voor de vrijheid van godsdienst in Oostenrijk.

Het tweede arrest dateert van 25 november 1996 en betreft een Britse zaak, die teruggaat op een beslissing van Britse filmkeuringscommissie (de British Board of Film Classification, BBFC). De BBFC weigerde nl. een distributielicentie af te leveren aan de videofilm *Visions of Ecstasy* van de Londense cineast Nigel Wingrove, dit omwille van het godslasterlijk karakter van de film. Ook deze censuurmaatregel liet het Europees Hof overeen.

Deze beide films zouden allicht in België niet onder de aandacht zijn gekomen indien de respectievelijke censuurmaatregelen niet zouden zijn voorgelegd aan het Europees Hof te Straatsburg. Door het feit immers dat het Europees Hof in beide gevallen de genomen preventieve maatregelen tegen deze films beoordeelt als “noodzakelijk in een democratische samenleving”, hebben deze censuurmaatregelen een Eu-

Visions of Ecstasy

De film *Visions of Ecstasy* (1981) is een 18 minuten durende videoproductie van de Londonse cineast Nigel Wingrove. De kort-film is geïnspireerd op het leven van St.-Teresa van Avila (16de eeuw) en brengt enkele erotische fantasieën van een jonge non in beeld met o.a. de christusfiguur. De BBFC weigerde aan de film een distributie-licentie te verlenen, op basis van de vaststelling "that the public distribution of such a video work would outrage and insult the feelings of believing Christians". Het Video Appeals Committee (VAC) bevestigde de weigering tot classificatie. Het VAC was van oordeel dat de video "was moved not by religious ecstasy but rather by sexual ecstasy, this ecstasy being of a perverse kind, full of images of blood, sado-masochism, lesbianism (or perhaps auto-erotism) and bondage". De meerderheidsbeslissing van het VAC luidde: "Although there was evidence of some element of repressed sexuality in St Teresa's devotion to Christ, they did not consider that this gave any ground for portraying her as taking the initiative in indulged sexuality. They considered the overall tone and spirit of the video to be indecent and had little doubt that all the above factors, coupled with the motions of the nun whilst astride the body of Christ and the response to her kisses and the intertwining of the fingers would outrage the feelings of Christians, who would reasonably look upon it as being contemptuous of the divinity of Christ".

De weigering tot classificatie door de BBFC had tot gevolg dat de videofilm hoe dan ook niet mocht verspreid worden in het Verenigd Koninkrijk, onder dreiging van strafrechtelijke vervolging.

ropese dimensie gekregen. De hoogste norm in het Europees recht inzake de vrijheid van expressie, nl. art. 10 van het Europees Verdrag, en het hoogste rechtscollege met bevoegdheid op dit terrein, verzetten zich dus niet tegen een dergelijke vorm van overheidsinmenging in de expressievrijheid. De bescherming van christelijke gelovigen zodat die niet in hun godsdienstige gevoelens zouden geschokt worden, moest volgens het Europees Hof in beide gevallen voorgaan op de vrijheid van meningsuiting en de kunstexpressievrijheid.

De beide arresten van het Europees Hof maken duidelijk dat de bestraffing van godslastering niet slechts in duistere periodes van de geschiedenis is te situeren of enkel een paar duizend kilometers ten zuiden of ten oosten van Europa moet gezocht worden. De arresten bewijzen dat godslastering in de profane Europese rechtsorde aanleiding kan zijn tot bestraffing of tot censuur-

maatregelen, ook op het einde van de twintigste eeuw, tegen het medium van de 20ste eeuw, de film.

In wat volgt wordt de stelling ontwikkeld dat het Europees Hof in beide gevallen een betreurenswaardige redenering heeft gevolgd, tot een verkeerde conclusie is gekomen en een volstrekt verkeerd signaal heeft uitgestuurd in verband met de vraag hoe een profane rechtsstaat, met inachtneming van de scheiding tussen staat en godsdienst, dit soort problematiek dient te behandelen. De twee arresten lijken Europa wel meer dan een eeuw terug in het verleden te werpen, door de wijze waarop nu door het Hof in Straatsburg overheidsinmenging en preventieve censuur wegens godslastering gelegitimeerd wordt.

Om deze inleiding af te ronden verwijs ik naar een passage uit het boek van Umberto Eco, *De naam van de Roos*, een boek waarin o.m. de thematiek van de geoorloofdheid van de lach in en de spot met het geloof verwerkt zit. We belanden ergens in het boek middenin een gesprek tussen de verlichte geest, William van Baskerville en de oude, fanatieke, blinde Jorge [4]. "Apen lachen niet. Lachen is een kenmerkende eigenschap van de mens, het is een teken van zijn rationaliteit", zei William. De oude Jorge repliceerde: "Ook de spraak is een teken van de menselijke rationaliteit en door middel van de spraak kan men God lasteren (...) De lach is een teken van dwaasheid" (...). En Jorge vervolgde: "(...) Men lacht niet om de waarheid en om het goede. Daarom lachte Christus ook niet. De lach is een haard van twijfel". "Maar soms is het goed om te twijfelen", reageerde William. "Ik zie er geen reden voor", beet Jorge hem terug.

Art. 10 EVRM en het Hof te Straatsburg

In essentie verbiedt het eerste lid van artikel 10 EVRM elke vorm van overheidsinmenging op het vlak van de vrijheid van meningsuiting. Maar zoals geen enkele vrijheid absoluut of onbegrensd is, stelt het tweede lid dat in uitzonderlijke omstandigheden en om welbepaalde redenen toch soms overheidsinmenging op dit terrein mogelijk is, o.a. "ter bescherming van de

rechten van anderen". Daarbij kan ook soms steun worden gevonden in andere artikelen van het EVRM, zoals art. 6 (vermoeden van onschuld, recht op een eerlijk proces), art. 8 (recht op privacy) of art. 9 (vrijheid van godsdienst). Belangrijke voorwaarde is echter - en het Europees Hof ziet daar doorgaans erg scherp op toe - dat elke beperkende overheidsmaatregel op het terrein van de expressievrijheid moet kunnen gelegitimeerd worden "als noodzakelijk in een democratische samenleving". Op een overheid (wetgever, rechtscollege, regering) die restricties uitvaardigt tegen de vrije meningsuiting of sancties oplegt naar aanleiding van de uitoefening ervan, rust een bijzonder zware bewijslast: men moet nl. op overtuigende wijze kunnen motiveren waarom die concrete overheidsinmenging werkelijk nodig is in een democratische samenleving, wat inhoudt dat deze moet beantwoorden aan een "dwingende sociale behoefte". Daarbij is het belangrijk te onderstrepen dat het Europese Hof te Straatsburg in vroegere rechtspraak altijd is vertrokken van het basisprincipe dat art. 10 EVRM bescherming verleent niet enkel aan neutrale meningen en informatie, maar ook aan denkbeelden en opinies die kunnen kwetsen of choqueren: dat meningen en opinies moeten kunnen botsen is volgens het Hof essentieel voor een tolerante en pluralistische samenleving. En zonder deze waarborgen is er volgens het Hof geen democratische samenleving [5].

De staten die lid zijn van het Europees Verdrag van de Rechten van Mens moeten dus ook dit art. 10 EVRM respecteren binnen hun nationale rechtsorde. Indien een persoon of een organisatie in eigen land slachtoffer is van een overheidsinmenging op het vlak van de vrijheid van meningsuiting, dan kan deze persoon of deze organisatie klacht neerleggen in Straatsburg wegens schending van het Verdrag. Ultiem kan deze zaak dan voorgelegd worden aan het Europees Hof. Stelt het Hof een inbreuk vast, dan wordt de betrokken lidstaat op de vingers getikt en wordt erop toegezien dat de lidstaat zich in de toekomst schikt naar de interpretatie van het Hof in verband met de toepassing van art. 10 EVRM. Ook voor de andere lidstaten is de rechtspraak van het Europees Hof richtinggevend.

Het arrest in de zaak *Otto-Preminger-Institut*

In het OPI-arrest van 1994 is het Europees Hof van oordeel dat de inbeslagname en verbeurdverklaring van de film *Das Liebeskonzil* in Oostenrijk geen inbreuk vormt op de vrijheid van kunstexpressie. Het EHRM acht de inbeslagname en verbeurdverklaring van de film noodzakelijk, erop wijzend dat de rooms-katholieke religie de godsdienst is van "de overweldigende meerderheid van de Tirolers". Volgens het EHRM had de programmatie van de film een voldoende openbaar karakter, waardoor de aankondiging en de inhoud van de film kwetsend kon zijn voor het publiek. De volgende stap in de argumentatie van het EHRM is dat "door de inbeslagname van de film, de Oostenrijkse autoriteiten zijn opgetreden om de godsdienstvrede in deze regio te bewaren en om te voorkomen dat sommige personen zich op een offensieve wijze zouden aangevallen voelen in hun religieuze opvattingen".

Voor de legitimatie van een dergelijke verregaande overheidsinmenging met betrekking tot de vrijheid van meningsuiting en kunstexpressie baseert het EHRM zich in hoofdorde op art. 9 EVRM dat eenieder het recht waarborgt op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst. Het Hof gaat in eerste instantie uit van het basisbeginsel dat de overheid tot taak heeft om de vreedzame uitoefening van de godsdienstvrijheid te waarborgen. In abstracto is deze stelling zeker te verdedigen, al moge het in concreto onduidelijk zijn hoe door de vertoning van de film *Das Liebeskonzil* de uitoefening van de rooms-katholieke godsdienst in Oostenrijk zou bedreigd worden. De film mag dan een weergave bevatten van een toneelstuk dat een burleske satire inhoudt op (bepaalde aspecten van) de rooms-katholieke godsdienst, de film houdt zeker geen aanzet in tot het verhinderen van de uitoefening van de vrijheid van deze godsdienst. De godsdienstvrijheid van de rooms-katholieke meerderheid in Oostenrijk wordt zeker niet bedreigd door de vertoning van de film *Das Liebeskonzil* en is daar ook geen aanzet toe. Overigens, dat de film misschien niet getuigt van goede smaak is terzake niet dienend: over smaak behoort het (straf)recht zich niet uit te spreken.

De volgende stap die het Hof neemt kan nog moeilijker gevolgd worden, nl. waar het Hof poneert dat het respect voor de religieuze gevoelens van gelovigen geacht wordt geschonden te zijn "door provocerende afbeeldingen van voorwerpen van religieuze verering". Het Hof is van oordeel dat zulke afbeeldingen te beschouwen zijn "als een kwaadwillige aantasting van de geest van tolerantie die kenmerkend moet zijn binnen een democratische samenleving". Scherpe kritiek op godsdienstige leerstellingen of de satirische voorstelling van religieuze symbolen of godsvoorstellingen houden volgens het Hof dus een tekort in aan tolerantie verweten ten opzichte van de godsdienstbeleving en ten opzichte van de rooms-katholieke gelovigen. Dat er ook zo iets bestaat als de noodzaak aan tolerantie van gelovigen tegenover andersdenkenden, laat het Europees Hof echter onvermeld. Ook aan de kant van katholieke gelovigen mag immers enige tolerantie voorondersteld worden ten aanzien van kritiek of satire op hun godsdienst of godsdienstbeleving. Om geloofwaardig te zijn moet de nadruk die wordt gelegd op tolerantie, i.c. bij de beoordeling van een "provoceerend-godslasterlijke" film, minstens in twee richtingen worden gesitueerd en toegepast. Bij de notie "tolerantie" die het EHRM inroept voor de legitimatie van een overheidsinmenging ter bescherming van de godsdienstvrijheid van de rooms-katholieke godsdienst in Oostenrijk, moet ten andere veeleer worden gedacht aan de bescherming van minderheden dan aan de bescherming van "de overweldigende meerderheid". De vervolging wegens godslastering wordt dus m.a.w. gehanteerd ter bescherming van een dominante meerderheid, terwijl men juist vanuit moreel of ethisch standpunt mag verwachten dat het recht een dienende functie zou hebben, ter bescherming van de rechten van minderheden.

Het arrest in de Wingrove-zaak

Met het Wingrove-arrest komt het Europees Hof andermaal tot de conclusie dat een verregaande overheidsinmenging m.b.t. een godslasterlijke film een maatregel is die de toets aan art. 10 EVRM kan doorstaan. Vier bijzonderheden

kenmerken dit arrest.

Ten eerste is het opvallend dat het Europees Hof voor één keer niet vertrekt van zijn standaardformule waarin telkens wordt beklemtoond dat art. 10 EVRM bescherming biedt niet enkel aan neutrale informatie of denkbeelden, maar ook aan opinies en meningen die kwetsen, choqueren of verwarring kunnen zaaien, met daarbij telkens de verwijzing naar het belang van pluralisme, openheid van geest en tolerantie die kenmerkend zijn voor een democratische samenleving. Waar dit steeds het uitgangspunt is van waaruit het EHRM zijn redenering opbouwt om de "noodzakelijkheid in een democratische samenleving" van een gewraakte overheidsinmenging te beoordelen, legt het EHRM in het Wingrove-arrest vooral de nadruk op de ruime beoordelingsmarge ten voordele van de lidstaten, in het bijzonder wanneer de overheidsinmenging verband houdt met de bescherming van de religieuze overtuiging van anderen. De klemtoon komt hierdoor niet zozeer te liggen op het principe van de expressievrijheid als uitgangspunt, maar op het recht van eenieder om niet in zijn religieuze gevoelens gekwetst te worden.

Ten tweede gaat het EHRM opvallend voorbij aan het feit dat de bestraffing van godslastering in het Verenigd Koninkrijk enkel van toepassing is op godslastering ten aanzien van het christelijk geloof en meer bepaald het geloof zoals dit wordt verkondigd binnen de Anglicaanse Kerk. In een beslissing van de Divisional Court van 1991 in een zaak tegen *The Satanic Verses* van Salman Rushdie werd beslist "that as the law now stands it does not extend to religions other than Christianity". Van een wet die enkel bepaalde religieuze opvattingen beoogt te beschermen (m.n. de christelijke geloofsovertuiging) en niet van toepassing is ten aanzien van andere religieuze opvattingen (bv. de islamitische godsdienst) kan moeilijk worden staande worden gehouden dat deze noodzakelijk is in een democratische, pluralistische samenleving. In de Wingrove-zaak wordt dus in feite toepassing gemaakt van een discriminerende wet, wat op zichzelf al in strijd komt met het EVRM, meer bepaald met art. 14 EVRM volgens hetwelk het

genot van de rechten en vrijheden verzekerd is zonder enig onderscheid op welke grond ook, zoals ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging. Van een discriminerende wet is moeilijk vol te houden dat deze noodzakelijk is in een democratische samenleving.

Ten derde is het EHRM van oordeel dat geen rekening dient te worden gehouden met het eerder uitzonderlijke karakter van de (toepassing van de) Britse blasfemie-wetgeving. Van een wet tot bestraffing van blasfemie die in het Verenigd Koninkrijk zelf bijna niet meer wordt toegepast, kan moeilijk staande worden gehouden dat ze noodzakelijk is in een democratische samenleving. De laatste vervolging in Groot-Brittannië wegens godslastering dateert van meer dan 20 jaar geleden. De verantwoordelijken voor het homomagazine *Gay News* werden toen veroordeeld omdat in het magazine een gedicht en een tekening waren gepubliceerd die als godslasterlijk werden beschouwd, omdat de christusfiguur werd voorgesteld in een homoseksuele relatie tot de apostelen. Ook toen werd klacht neergelegd te Straatsburg wegens schending van art. 10 EVRM, maar de Commissie verklaarde de klacht niet-ontvankelijk. Voor eerdere vervolgingen en veroordelingen wegens blasfemie moet men nog een heel stuk terug gaan in het verleden. Bovendien moet men vaststellen dat in vele andere Europese landen de strafwetgeving betreffende godslastering ofwel is opgeheven, ofwel de toepassing ervan volstrekt in onbruik is geraakt. Aangezien het Verenigd Koninkrijk (samen met Oostenrijk) zich dus in een uitzonderingspositie bevindt m.b.t. de handhaving van de strafwetgeving betreffende de godslastering, kan men pertinent de vraag opwerpen of dit geen ernstige indicatie is voor het feit dat een dergelijke overheidsinmenging niet noodzakelijk is in een democratische samenleving. Het is opvallend dat het Europees Hof deze omstandigheid zelfs niet als een mogelijke indicatie beschouwt voor het ontbreken van de dwingende noodzakelijkheid in een democratische samenleving en op basis daarvan overgaat tot een grondige toetsing van deze voorwaarde. Het tegendeel blijkt echter: het Hof laat een zeer brede interpretatieruimte aan de Britse autoriteiten. Van een super-

viserende controle vanuit Straatsburg is dan ook nauwelijks sprake indien de gewraakte overheidsinmenging gericht is op het voorkomen of bestraffen van godslastering. Het Hof zet zich in deze materie als het ware zelf buiten spel en geeft aan de lidstaten die dat verkiezen een zeer brede marge om bestraffend op te treden tegen godslastering.

Een vierde bijzonder kenmerk van het arrest houdt verband met het feit dat de maatregel van de BBFC duidelijk te kwalificeren is als een preventief verbod waardoor wordt verhinderd dat de film in circulatie komt. Art. 10 EVRM verzet zich weliswaar niet tegen preventieve overheidsmaatregelen op het vlak van de vrijheid van expressie en informatie, maar het Europees Hof heeft zich in verleden ten aanzien van dit soort maatregelen altijd duidelijk strenger opgesteld dan ten opzichte van sanctionerende overheidsinmenging "a posteriori". Toch is het EHRM in het Wingrove-arrest van oordeel dat het totaal verbod kon gelegitimeerd worden, omdat een minder verstrekkende beperking niet zou hebben verhinderd dat de litigieuze videofilm een publiek zou kunnen bereiken dat door de film zou kunnen gekwetst worden. Een duidelijke verwittiging op de verpakking en de opgave van de korte inhoud van de videofilm, zou volgens het Hof slechts een beperkt effect hebben en zou op zichzelf niet kunnen verhinderen dat de videofilm naar een ruimer publiek toe kon worden verspreid. Hierin schuilt natuurlijk een bijzonder gevaarlijke redenering ter legitimatie van preventieve beperkingen. Immers, preventieve beperkingen of het uitvaardigen van een totaal verbod zijn maatregelen die altijd wel efficiënter zijn dan maatregelen "a posteriori" als sanctie wegens een bepaald misbruik van de vrijheid van meningsuiting. De vraag blijft of het gevaar dat christelijke gelovigen ongewild de videofilm voor ogen zouden geprojecteerd krijgen, inderdaad zo reëel is en een voldoende reden oplevert om de film geheel uit de circulatie te bannen. Ook hier sluit het Hof zich opvallend meegaand aan bij de inschatting van de Britse autoriteiten en wordt lichtvaardig over de principiële bezwaren tegen preventieve overheidsensuur heengestapt.

Slot

Uiteindelijk bestaat de indruk dat het EHRM met deze beide arresten wel heel erg verzeild is geraakt van wat in andere arresten telkens als het uitgangspunt wordt geproclameerd inzake de vrijheid van expressie en informatie in Europa, te weten dat er plaats moet zijn voor meningen en informatie die kwetsend of hinderlijk kunnen zijn voor de overheid of voor bepaalde groepen in de samenleving. In het verleden beklemtoonde het Europees Hof telkens dat zonder deze botsing van ideeën er geen pluralisme, verdraagzaamheid en openheid van geest is. En zonder die waarborgen is er ook geen democratische samenleving. De beide besproken arresten van het Hof komen in de eindafrekening wel heel erg ver uit de buurt weg van dit basisperspectief.

Er is nog een belangrijke implicatie aan deze arresten verbonden. Op basis van de beide arresten wordt het nu immers wel bijzonder moeilijk om vanuit Europa andere landen (bv. moslimlanden) terecht te wijzen wegens wat hier dan genoemd wordt "godsdienst-fundamentalisme" en het vingertje in de lucht te houden dat deze landen zich toleranter dienen op te stellen tegen Salman Rushdie en Taslima Nasrins. Op grond van de bescherming van de godsdienstvrijheid en de mogelijkheid van beperkingen van de vrijheid van meningsuiting en kunstexpressie zoals dit tot uitdrukking komt in de rechtspraak van het Europees Hof, kunnen immers ook in Europa verregaande overheidbeperkingen op nationaal vlak gelegitimeerd worden. De overheidsinmenging in Iran, India, Pakistan en Bangladesh tegenover de boeken van Rushdie en Nasrin kan met een volstrekt analoge argumentatie worden gelegitimeerd. Immers, voor deze landen of bepaalde regio's in deze landen moet men er rekening mee houden "dat de moslim (of hindu) religie de religie is van de overweldige meerderheid van de bevolking". Ook van de censuur tegen de boeken van Rushdie en Nasrin kan gezegd worden dat zij erop zijn gericht de "godsdienstvrede in deze regio's te beschermen en dat men wil voorkomen dat sommige personen zich op een offensieve wijze zouden aangevallen voelen in hun religieuze op-

vattingen", woordelijk identieke argumenten die in de rechtspraak van het Europees Hof ontwikkeld zijn. Daarom kan men stellen dat het Europees Hof met de beide arresten ook maatschappelijk gezien een verkeerd signaal heeft uitgezonden.

Keren we als afsluiter terug naar het boek van Eco, *De naam van de Roos* [6]. We bevin-den ons ergens op het einde van het boek, net voor de bibliotheek in lichterlaaie staat. William en Jorge voeren een discussie over het geheimzinnige boek dat Jorge kost wat kost verborgen wilde houden: een boek van Aristoteles over de lach. Jorge stelde dat dit boek "het beeld van God op zijn kop zette. Als dit boek voorwerp van vrije interpretatie werd of was geworden, zouden we de uiterste grens hebben overschreden". Waarop William reageerde: "Maar wat vond je zo afschrikwekkend in deze verhandeling over de lach? Je kunt de lach niet uitbannen door dit boek uit te bannen". "Nee, zeker niet. (...) Maar hier, hier", en nu tikte Jorge met zijn vinger op tafel, vlak bij het boek dat William voor zich had: "Hier wordt de functie van de lach omgedraaid, hij wordt tot kunst verheven (...). Dit boek zou echter kunnen leren dat het wijsheid is zich van de angst voor de duivel te bevrijden...".

Noten

Dit artikel is een bewerkte versie van een referaattekst voor het colloquium *Filmcensuur en blasfemie*, Universiteit Gent, Film-Plateau, 3 oktober, 1997.

- [1] Zie bv. Webster, R., *A Brief History of Blasphemy, Liberalism, Censorship and 'The Satanic Verses'*, Suffolk, The Orwell Press, 1990.
- [2] Voor een grondiger situering zie Voorhoof, D., "Godslastering en de vrijheid van kunstexpressie: een Europese 'fatwa' vanuit Straatsburg tegen de film "Het Liefdesconclie" van Werner Schroeter", *ICM Jaarboek Mensenrechten 1994*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1995, 208-225 en Voorhoof, D., "Vrijheid van kunstexpressie, filmkeuring en godslastering", *Auteurs & Media*, 1997/2, 191-196. De beide arresten zijn integraal gepubliceerd in *Mediaforum, Tijdschrift voor Media- en Communicatierecht*: *Mediaforum* 1995/1, B1 en 1997/2, B17. Beide films werden vertoond in Gent in het kader van het colloquium "Filmcensuur en blasfemie", Filmplateau, Universiteit Gent, 2-3 oktober 1997, samen overigens met de film "The last temptation of Christ" (M. Scorsese).
- [3] Gent, 2 mei 1988, *Tijdschrift voor Gentse Rechtspraak*, 1988/3, 119. Zie ook Voorhoof, D., *Actuele vraagstukken van mediarecht. Doctrine en*

jurisprudentie, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1992, 117-124 en 133.

- [4] Eco, U., *De Naam van de Roos*, Amsterdam, Bert Bakker, 1984 (oorspronkelijke titel : *Il nome della Rosa*), 139-140.
- [5] Voor een grondiger toelichting in verband met het EVRM zie Vande Lanotte, J. e.a., *Het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens in Hoofdpijnen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1997 (Deel I Algemene beginselen).
- [6] Eco, U., o.c., 493-494.